

АКЦІОНЕРНА ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ, ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. Розглянуто переваги та недоліки акціонерної форми господарювання. Висвітлено функції акціонерної власності в Україні.

Аннотация. Рассмотрены преимущества и недостатки акционерной формы хозяйствования. Рассмотрены функции акционерной собственности в Украине.

Annotation. The advantages and disadvantages of the joint-stock form of property have been shown. The functions of the joint-stock form of property have been considered.

Ключові слова: акціонерна форма господарювання, акціонерне товариство, корпорація.

Одним із найважливіших шляхів роздержавлення економіки виступає перетворення державних промислових підприємств на більш ефективні форми господарювання, якими є, зокрема, акціонерні товариства. Під час переходу до ринкової економіки Україна відвела значну роль акціонерним товариствам, які дозволяють брати участь в інвестиційному процесі разом з підприємцями і простим громадянам, що сприяє перерозподілу капіталів у економіці країни в найпродуктивніших сферах господарювання.

У сучасних умовах в економіці України форма організації господарської діяльності відіграє одну з основоположних ролей у стабілізації економічного стану в країні. Зокрема, цим проблемам присвячені праці таких економістів, як Українська Л. О., Попов О. Є., А. Гальчинський, Григорян Г. М., Гриньова В. М., Бородюк В. М., П. Єщенко, І. Лазня, Л. Мельник, С. Мочерний, Ландіна Т. В., В. Рибалкін, І. Балабанов, Кудин С. І., В. Бочаров, В. Галанов, М. Грідчина, В. Дементьев, і зарубіжних авторів – Зві Боди, Роберт Мертон, Євхен Бріггем, Ченг Ф. Лі, Джозеф І. Фіннерті та ін. Ними описані основні положення акціонерної форми організації господарської діяльності.

Актуальність теми очевидна, оскільки акціонерна форма організації господарської діяльності впливає на структуру і склад майна, має особливості джерел фінансування, склад і структуру капіталу, розміри фінансових резервів. Тому акціонерна форма господарювання потребує практичного вивчення та наукового обґрунтування.

Об'єктом дослідження є процес діяльності акціонерної форми господарювання.

Предмет дослідження – акціонування як засіб максимальної мобілізації існуючих ресурсів і стимулів підвищення ефективності господарювання.

Метою дослідження є розгляд суті акціонерної форми організації господарської діяльності в Україні, визначення особливостей, переваг та недоліків її функціонування.

Завдання дослідження – проаналізувати стан акціонерної форми господарювання в Україні, визначити переваги та недоліки акціонерної форми організації господарської діяльності в умовах сучасної економіки.

У сучасних умовах ринкової економіки акціонерні товариства є однією з найбільш поширених форм організації колективної підприємницької діяльності. Акціонерне товариство – це товариство, яке має статутний фонд, поділений на певну кількість акцій рівної номінальної вартості, та несе відповідальність за зобов'язаннями тільки за майно товариства [1, с. 222–231].

На думку С. Кудина, суть акціонерної форми організації господарської діяльності можна розкрити через "права володіння, користування і розпорядження певною часткою статутного капіталу співвласниками акціонерного товариства, усередині якого існує їх обмежена відповідальність, а їх права власності підтверджують цінні папери – акції" [2, с. 7].

Особливості акціонерної форми господарювання відображаються в основних фінансових відносинах, що виникають при створенні, функціонуванні, реорганізації та ліквідації акціонерних товариств.

На думку А. Гальчинського, "акціонерна форма господарювання вважається не лише найвищою за рівнем своєї зрілості, а й найскладнішою за механізмами реалізації формою функціонування приватної власності, яка пройшла досить тривалий шлях свого становлення" [3].

У 1991 р. з проголошенням незалежності України особливого значення набувають власні українські закони та нормативні акти. Це Закони України "Про господарські товариства" від 9 вересня 1991 року та "Про цінні папери і фондову біржу" від 18 червня 1991 року [4; 5]. Відповідно до цих законів, акціонерними товариствами визнаються підприємства, установи, організації, створені на засадах угоди юридичними особами і громадянами шляхом об'єднання їх майна та підприємницької діяльності з метою одержання прибутку.

Акціонерні товариства створюють заснуванням або реорганізацією існуючої юридичної особи, і діють вони на підставі установчого договору та статуту.

Фінансові відносини акціонерних товариств з державою з приводу сплати податків в основному будують так само, як і з підприємствами інших форм власності та організаційно-правових форм [6, с. 5,10,21].

Акціонерні товариства мають ряд переваг порівняно з іншими видами ділових організацій, що роблять їх найвідповідальнішою формою для великого бізнесу через цілий ряд причин. Перш за все, акціонерні товариства

можливості в залученні додаткових коштів. Оскільки акції володіють достатньо високою ліквідністю, їх набагато простіше обернути в гроші при виході з акціонерного товариства, ніж отримати назад частку в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю [7, с. 38].

У цілому можна констатувати, що в Україні формально процес приватизації в промисловості практично завершений. На підприємствах недержавної форми власності виробляється більше 80 % промислової продукції [8].

Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку за 2010 рік проаналізовано 5 936 регулярних річних інформацій акціонерних товариств, у тому числі: 174 банки, 2 347 суб'єктів малого підприємництва.

Чистий прибуток акціонерних товариств у 2010 році становив 42,68 млрд грн, при цьому чистий збиток цих товариств становив 46,45 млрд грн (негативне сальдо – 3,77 млрд грн).

Чистий прибуток акціонерних товариств у 2010 році (без урахування банків та суб'єктів малого підприємництва) становив 37,42 млрд грн, чистий збиток – 44,87 млрд грн (негативне сальдо – 7,45 млрд грн) [9, с. 27].

У 2010 році порівняно з 2009 роком чистий прибуток підприємств збільшився на 18,15 млрд грн.

Найбільший прибуток у 2010 році отримали акціонерні товариства м. Києва (20,54 % від загального обсягу чистого прибутку), Дніпропетровської області (30,38 %), Донецької (4,55 %) та Запорізької (6,94 %) областей [9, с. 27].

Серед акціонерних товариств найбільше позитивне сальдо у 2010 році отримали товариства, основними видами економічної діяльності яких були:

операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям (11,12 млрд грн);

фінансова діяльність (5,74 млрд грн);

добувна промисловість (4,27 млрд грн);

діяльність транспорту та зв'язку (3,76 млрд грн);

переробна промисловість (1,39 млрд грн).

Структура обсягу чистого прибутку з розподілом за основними видами економічної діяльності у 2010 році порівняно з 2009 роком суттєво не змінилась [9, с. 27].

Питання про форми власності відносяться до числа найскладніших в економічній теорії. У вітчизняних законодавчих актах і нормативних документах поширена назва "акціонерне товариство", за кордоном синонімами цієї назви є "акціонерна компанія" або "корпорація" [6, с. 5].

Корпорація становить організаційно-правову форму здійснення корпоративних відносин на засадах членства-участі (уособлення колективної волі учасників) – самостійну автономну юридичну особу, утворену у вигляді господарської організації, яку засновано на добровільному внесенні до статутного фонду капіталів, об'єднаних для здійснення певної соціально корисної діяльності та яка діє на засадах відокремлення прав власності від функцій управління [10, с. 59].

В усьому світі акціонерні товариства стали досить розповсюдженою формою організації підприємницької діяльності. Це сталося завдяки таким перевагам:

1) акціонерна форма організації господарської діяльності – найефективніша форма організації підприємницької діяльності з точки зору можливості акумуляції значних грошових сум. Численні юридичні і фізичні особи можуть через ринок цінних паперів (фондову біржу) придбати акції корпорації і взяти участь у фінансуванні впровадження нової техніки, передової технології, збільшенні основних і оборотних засобів;

2) кожен акціонер відповідає за борги корпорації тільки в межах вкладених ним грошових сум, тобто несе обмежену відповідальність. Крім того, він може купити цінні папери декількох корпорацій. Ці обставини дозволяють акціонеру розподіляти фінансовий ризик [7, с. 38];

3) можливість забезпечення стратегічного підходу щодо довгострокового планування корпоративного розвитку;

4) відсутність обмежень щодо збільшення капіталу та обсягів, сфер та масштабів діяльності акціонерного товариства для збагачення акціонерів;

5) відкритий та публічний характер діяльності, чіткий порядок відповідальності акціонерного товариства перед акціонерами за результати господарської діяльності [10, с. 69–70];

6) можливість легкої зміни власника цінних паперів за допомогою продажу акцій через фондову біржу або дарування і заповіти їх спадкоємцям. Ці зміни у складі власників не порушують цілісності корпорації, а безперервність, постійність її існування створюють можливість для перспективного планування і розвитку;

7) можливість отримання додаткових доходів від упровадження технологій масового виробництва, спеціалізації у сфері виробництва та управління, залучення більш кваліфікованих фахівців [7, с. 39].

Проте акціонерна форма господарювання має і певні недоліки:

1) великі первинні витрати грошових коштів і часу при реєстрації за рахунок витрат на юридичні послуги, підготовку реєстраційних документів, випуск акцій і т. п. [6, с. 6];

2) небезпека реалізації егоїстичних стратегій поведінки цілей-інтересів учасників;

3) необхідність забезпечення контролю акціонерів за діями керівництва акціонерного товариства та, як наслідок, обмеження ініціативи керівництва та оперативності управління;

4) можливість виникнення монопольних утворень та застосування щодо акціонерного товариства норм антимонопольного законодавства;

5) скорочення прибутку акціонерів на вкладений капітал та можливість труднощів щодо визначення та отримання належних дивідендів [10, с. 69–70];

6) труднощі ліквідації у зв'язку з існуванням принципу обмеженої відповідальності. Частіше всього корпорація припиняє своє існування в результаті злиття або поглинання іншими фірмами [6, с. 7].

Нині в Україні назріла нагальна необхідність удосконалення чинного законодавства, що регулює сферу корпоративних відносин. Найближчим часом необхідно підготувати та прискорити прийняття спеціального закону України про акціонерні товариства та Кодексу корпоративного управління, у яких буде врегульовано та розв'язано зазначені проблеми системи корпоративних відносин.

При всіх складнощах і суперечностях становлення і розвитку акціонерної форми організації господарської діяльності в нашій країні за нею майбутнє, оскільки вона викликана до життя ринковою економікою. Крім того,

підприємства мають право на добровільних засадах об'єднувати свою виробничу, наукову, комерційну та інші види діяльності, якщо це не суперечить антимонопольному законодавству України [11, с. 13].

Крім об'єктивних вимог і тенденцій, в Україні з'являються свої специфічні обставини, що диктують необхідність повороту до формування сучасної корпоративної ланки. Втрата керованості, обвальне падіння попиту і обсягів виробництва, нестача інвестицій і оборотних засобів, скорочення державних замовлень і крайня невизначеність перспективи – усе це підштовхує до пошуку нових форм корпорацій, викликає до життя інтеграційні інтереси. Йдеться про структури, які могли б забезпечити реалізацію довгострокових виробничих програм, а отже, і формування об'єднань підприємств і нових економічних утворень.

Р. Фрідман, К. Мерфі та А. Рапачинський вважають, що "тільки в таких країнах, як Україна, де в економіці домінують промислові гіганти, номенклатура об'єдналася в єдиний фронт проти великомасштабної приватизації. Українські боси... надають перевагу залишатися тісно пов'язаними з державою, її податками та штучними ринками" [12, с. 40]. Таким чином, безсумнівно є те, що особливості структури української економіки обумовлюють більший, порівняно з сусідніми східноєвропейськими країнами, опір промислової еліти приватизації державних підприємств.

До об'єднання в крупні структури підприємства спонукають і такі специфічні українські чинники:

зростання витрат транзакцій у результаті зміни характеру взаємин між підприємствами в ході економічних перетворень;

необхідність відновлення зруйнованих або створення нових виробничо-технологічних зв'язків у процесі структурної перебудови виробництва, що неможливо без координації діяльності всіх ланок технологічного ланцюжка і залучення крупних фінансових ресурсів [13, с. 31].

При злитті двох юридичних осіб ці компанії припиняють своє існування як суб'єкти права, і замість них з'являється нове підприємство. Воно стає універсальним правонаступником усіх прав і обов'язків правопередників, що злилися.

При поглинанні одною юридичною особою іншої відбувається також припинення функцій останньої, а всі його активи і пасиви передаються поглиначу. Саме він стає повним правонаступником усіх прав і обов'язків підприємства, що поглинається.

Проміжною метою (та інструментом реалізації планів) поглинача може бути отримання ним корпоративного контролю над підприємством. Даний вид контролю передбачає перехід у власність поглинача пакету акцій або частини статутного капіталу юридичної особи [11, с. 8].

Формування і широке розповсюдження акціонерного капіталу є одним з основних принципів, на якому базується проведення ринкових реформ.

В умовах перехідної економіки України акціонерна форма організації господарювання може покращити розвиток підприємницької діяльності, виконуючи такі важливі функції:

по-перше, акціонерне підприємство сприяє демократизації управління підприємствами, створенню їх матеріально-технічної бази в різних галузях промисловості, сільського господарства, посиленню зацікавленості трудящих у використанні набутих чинників виробництва;

по-друге, сприяє поліпшенню використання робочого часу, функціонування живої праці, зростанню творчої ініціативи робітників і службовців, їх залученню до управління підприємством;

по-третє, за допомогою акціонерної форми господарювання можна ефективно регулювати кількість грошей. Так, продаючи акції, держава зменшує кількість грошей, а скуповуючи, збільшує;

по-четверте, розповсюдження акціонерної форми власності сприятиме розвитку товарно-грошових відносин, упровадженню держрозрахунку, самоокупності, самофінансуванню, самоврядуванню;

по-п'яте, використання акціонерної організації господарювання поліпшить якість функціонування і розвитку техніко-економічних відносин, тобто відносин спеціалізації, кооперації, концентрації виробництва і т. п.;

по-шосте, широке впровадження акціонерної форми господарювання буде сприяти раціоналізації процесу управління підприємством вищими організаціями;

по-сьоме, інтенсивний розвиток акціонерної справи прискорить міжгалузеве переливання виробничих фондів економічного стимулювання в інші галузі, якими призначили гостродефіцитні товари народного споживання.

Негативними рисами розвитку акціонерної власності є:

по-перше, мільйони дрібних акціонерів стануть банкрутами, тобто втратять свої заощадження під час економічних криз;

по-друге, купуючи контрольний пакет акцій, гігантські корпорації встановлюють контроль над дрібними компаніями, а через багатоступінчасту систему залежності від контролю контролюють капітал інших фірм, який у декілька разів перевищує їх власні активи;

по-третє, акціонерні компанії користуються різними фінансовими махінаціями на фондових біржах, дістаючи додаткову можливість додаткового збагачення;

по-четверте, за допомогою акцій активно ведеться підкуп вищих урядовців державного апарату, законодавців;

по-п'яте, акціонерна форма підприємства використовується як спосіб економічного примушення для покупки нерентабельних філій крупної монополії [13, с. 32–33].

Таким чином, акціонерне товариство – юридична особа – є унікальним об'єднанням, оскільки одночасно існує не тільки як єдність організації та її учасників, але і як єдність організації і сукупності емітованих ним акцій, зовнішніх відносно до неї, оскільки останні виступають власністю акціонерів, а не акціонерного товариства. Акція, емітована акціонерним товариством, є персоніфікацією учасника останнього. Учасник акціонерного товариства – акціонер, тобто власник акції. Тільки як власник акції, емітованих цією організацією, учасник ринку може стати членом акціонерного товариства.

Враховуючи останні дослідження вчених у галузі функціонування акціонерної форми організації господарювання, вітчизняну та зарубіжну практику, можна стверджувати, що саме акціонерна форма господарювання є тим механізмом, який має резервні можливості підняти на щабель вище мотивацію людини до праці та ефективність функціонування цієї форми власності.

У сучасних умовах розвитку економіки України оптимальною формою власності (особливо у промисловості) може стати акціонерна форма господарювання. Тим більше, що поява акціонерних товариств – явище не випадкове, а закономірне, зумовлене об'єктивним розвитком товарно-грошових відносин. Акціонування як засіб максимальної мобілізації існуючих ресурсів і стимулів підвищення ефективності господарювання може стати одним із головних кроків на шляху до становлення соціально орієнтованої ринкової економіки.

Література: 1. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.91 № 1576 XII (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 32. 2. Кудин С. І. Акціонерна власність в умовах ринкової трансформації економіки України / Кудин С. І. – авт. дис. – Львів, 2003. – 21 с. 3. Гальчинський А. Власність, яка вона є: чи зможемо подолати глибоку деформованість [Електронний ресурс] / Гальчинський А. – Режим доступу: www.zn.kiev.ua. 4. Про господарські товариства : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. 5. Про цінні папери та фондову біржу : Закон Української РСР // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 3. 6. Грідчина М. В. Управління фінансами акціонерних товариств : навч. посібн. / М. В. Грідчина. – К. : А.С.К., 2005. – 384 с. 7. Акционерное дело : учебник / В. А. Галанов, З. К. Голда, О. А. Гришина и др. ; под ред. В. А. Галанова. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 544 с. 8. Дементьев В. Мотивация собственника и структуры экономической власти [Электронный ресурс] / Дементьев В. – Режим доступа : www.instud.org. 9. Звіт державної комісії з цінних паперів та фондового ринку протягом I півріччя 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ssmsc.gov.ua. 10. Попов О. Є. Теоретико-методологічні та концептуальні засади формування організаційно-економічного механізму корпоративного управління : монографія / Попов О. Є. – Х. : ФОП Александрова К. М. ; ВД "ІНЖЕК", 2009. – 360 с. 11. Кіндзерський Ю. Економічний розвиток і трансформація промислової політики у світі : уроки для України / Ю. Кіндзерський // Економіка України. – 2010. – № 3. – С. 4–16. 12. Ландина Т. В. Организационно-экономические механизмы адаптации предприятия к условиям рынка / Ландина Т. В. – К. : Наук. думка, 1994. – 126 с. 13. Люхін О. Вплив структурної трансформації українських корпорацій на результат їх діяльності / О. Люхін // Економіка. – 2011. – № 5(112). – С. 31–33.